

*Makalenin Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

*Geliş Tarihi / First Received: 03.05.2023

*Kabul Tarihi / Accepted: 18.05.2023

*Atıf Bilgisi: Yılmaz, K. (2023). "Sadullah Paşa'nın On Dokuzuncu Asır Manzumesinde Liberalizm Etkisi". Hars Akademi, 6 (1), 168-175.

*Citation: Yılmaz, K. (2023). "The Influence Of Liberalism In Sadullah Pasa's Nineteenth Century Poetry". Hars Akademi, 6 (1), 168-175.

SADULLAH PAŞA'NIN ON DOKUZUNCU ASIR MANZUMESİNDE LİBERALİZM ETKİSİ

*Kadir YILMAZ**

Öz

Tanzimat dönemiyle birlikte Batı'nın yeniliklerine kayıtsız kalamayan Osmanlı aydınları arasında hiç şüphesiz adından en çok söz ettirenlerden biri Sadullah Paşa'dır. On dokuzuncu asır Osmanlı'sının iç ve dış siyasetinde aktif rol oynadığı memuriyet hayatı boyunca çeşitli görevleri yerine getirmekle kalmayan Sadullah Paşa, Berlin ve Viyana sefirliklerinde bulunur. Bilhassa bürokratik görevleri ve siyasi dehasıyla tanınmasına rağmen, edebiyat alanında kaleme aldığı eserleriyle de dikkatleri üzerine toplar. Sadullah Paşa'nın mektupları ve nesirleri dışında kalan diğer eserleri yaşanan talihsizlikler sonucunda günümüze kadar varlığını sürdüremez. Ancak bilinen ve birçok çalışmaya konu edinilen "On Dokuzuncu Asır" manzumesi, yayımlanmadıkları için kayboldukları düşünülen şiirlerinden günümüze ulaşabilmiş kıymetli bir numune niteliğindedir. İlgili yüzyılda Batı dünyasının yeniliklerinden ve ideolojilerden söz etmeyi gaye edinmiş bir şiir olarak ön plana çıkan "On Dokuzuncu Asır" manzumesi, bir yandan da geçmişte oluşmuş batıl inançların hükümünü akıl, bilim ve fenle oluşturulmuş yeni anlayışla mukayese eder. Mevzubahis mukayese sonucunda akla ve bilime dayanan bulguların üstünlüğünü savunmanın yanı sıra kanun eşitliği ve birey özgürlüğüne değinmesi noktasında liberal bir bakış açısı da geliştirir. Bu çalışmada bilim, ekonomi, sanayi ve hukuk gibi hayatın hemen her alanında gelişmişlik gösteren Batı'yı yakından tanıyabilme imkânı bulmuş Sadullah Paşa'nın "On Dokuzuncu Asır" manzumesinde birey özgürlüğü ve hak eşitliğini konu edinen beyitlerine odaklanılarak söz konusu eser üzerinde liberalizmin oluşturduğu etki gün yüzüne çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sadullah Paşa, On Dokuzuncu Asır, Liberalizm.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Erzurum. kadir.yilmaz18@ogr.atauni.edu.tr / ORCID: 0009-0006-8514-395X.

THE INFLUENCE OF LIBERALISM IN SADULLAH PASHA'S NINETEENTH CENTURY POETRY

Kadir YILMAZ*

Abstract

When Ottoman intellectuals, who could not remain indifferent to the innovations of the West with the Tanzimat Period, are taken into consideration, Sadullah Pasha is undoubtedly one of the most popular names among them. Sadullah Pasha, who had not only fulfilled various duties throughout his civil service life, in which he played an active role in the domestic and foreign policy of the nineteenth century Ottoman Empire, was also present in the Berlin and Vienna Embassies. Although he was known for his bureaucratic duties and political genius, he wrote in the field of literature as well and draws attention with his works. Other than Sadullah Pasha's letters and prose, his works had not survived until today as a result of misfortunes. However, the well-known The Nineteenth Century Poem, which has been the subject of many studies, is a precious sample that has survived to the present day from the poems that are thought to have been lost. As a poem that aims to talk about the innovations and ideologies of the Western world in the relevant century. The Nineteenth Century Poem compares the ruling of beliefs with the new understanding formed by reason, science and science. As a result of comparison, in addition to defending the superiority of findings based on reason and science, it also develops a liberal perspective in addressing equality and individual freedom. In this study by focusing on his couplets on freedom and equality of rights in The Nineteenth Century Poem, Sadullah Pasha, who had the opportunity to get to know the West, which has developed in almost every field of life such as science, economy, industry and law, the effect of liberalism on the work in question will be tried to be enlightened.

Keywords: Sadullah Pasha, Nineteenth Century, Liberalism.

* Graduate Student, Atatürk University, Institute of Turkic Studies, Department of New Turkish Literature, Erzurum. kadir.yilmaz18@ogr.atauni.edu.tr / ORCID: 0009-0006-8514-395X.

Giriş

Kelime anlamı itibarıyla liberalizm, “*kanun kapsamında hükûmete karşı yasal işlem hakları, saygı eşitliği, ifade ve eylem özgürlüğü gibi hakların yanı sıra dinî ve ideolojik kısıtlamalardan özgürlüğün gerekliliğini benimseyen birey merkezli bir politik ideoloji*” (Oxford Reference) anlamına gelir. Felsefi bir terim olarak ise “*en genel anlamıyla, kökleri Rönesans ve Reformasyona dayanmakla birlikte, daha çok on sekizinci yüzyılda sağlam temellere oturan felsefi bir teori ve modern dünyanın temel politik ideolojilerinden biri olarak, bireylerin sivil ve politik haklarına verdiği önemle seçkinleşen görüş*” (Cevizci 2013: 1018) şeklinde tanımlanır. Farklı kişilerce farklı dönemlerde tanımlanmış olması nedeniyle anlam bakımından netlik kazanamayan liberalizm, politik anlamda ilk kez on dokuzuncu yüzyılın başlarında, ulusal olmayan politikaların karşılığı olarak İngiltere’de kullanılır (Okan 1994: 12). Ele alınan konu ekseninde liberalizmin ekonomik yönünden daha çok hak eşitliği ve birey özgürlüğüne dönük yönü merkeze alındığında liberalizm, “*bireyin özgürlüğünün en üst düzeye ulaşmasını ortak amaç edinen yöntem ve politikalara olan inançtır*” (Okan 1994: 12) açıklaması liberalizmin birey özgürlüğüne verdiği değeri ve bu zemin üzerinde gelişim gösterdiğini gözler önüne serer.

Liberalizmin ilk büyük düşünürü olarak görülen John Locke’ un insanın doğal haklarını; hayat, hürriyet ve mülkiyet olarak sıralamasının yanı sıra, İskoç Aydınlanması olarak bilinen Adam Smith ve David Hume ile zirvesini yaşayan fikir akımı, Kant’ın kişisel özerklik ve evrenselci adalet anlayışı üzerinde temellenir (Kırtekin 2006: 17). Diğer ülkelerde de fikir ve düşünce yapısıyla dikkat çekmeyi başaran John Locke’a göre devlet, devlete tâbi olan insanların rızasıyla kendilerinin hayatını, hürriyetini ve hukuka uygun olarak kazandıkları her malı korumak için yaratılmış bir beşerî kurumdur. Locke’un ifadelerine göre devletler kişiler tarafından hayatlarının, özgürlüklerinin ve mülkiyetlerinin karşılıklı korunması amacıyla kurulur (Conway 2016: 86). Bu söylemle beraber liberalizmin daha en başından beri geçmiş dönemlerdeki hukuka aykırı ve özgürlüğe gölge düşüren, yasama ve yürütme gibi organları bir bütünde toplayan mutlak monarşi sistemlerine karşı durarak özgür düşünce yapılanmasıyla oluşturulmuş hak ve hürriyet fikirlerini ortaya koyar. Bu özgürlükçü düşünce, özgürlüğün nasıl algılanacağı hakkında farklı milletlerce farklı bağlamlarda karşılık bulur.

Tarihsel süreç bakımından liberal gelenek içerisinde oluşmuş iki akım arasında belirgin bir fikir ayrılığı oluşmuştur. Kıta Avrupası liberallerinin birçoğu Jeremy Bentham’ın ifade ettiği her yasayı özgürlük ihlali ve kötülük olarak gören anlayış tarafındayken, John Locke gibi düşünürler, özgürlüğün sadece hukukla var olabileceği görüşünü savunmuşlardır (Hayek 2009: 210). Bu fikir ayrılığı sonrasında ekonomik düzen araştırmalarıyla birlikte hukuk filozofu olarak da bilinen David Hume ve Adam Smith gibi 18. yüzyıl yazar ve fikir adamlarının belli hukuk ilkelerinin kabulü, özel mülkiyet kurumunun ve sözleşmelerinin uygulanmasının yanı sıra bireysel çabaları belirli bir şekilde düzenlemek yerine kişinin verdiği çabalardan mümkün olduğu sürece istifade edilmesiyle kendiliğinden oluşmuş bir düzenin oluşmasına ve bu düzenin oluşmasına yardımcı olan kuralların geçmişten gelen tecrübelerin mahsulü olduğunun kabul edilmesi fikri ön plana çıkar (Hayek 2009: 211).

Osmanlı’da Liberalizm ve Sadullah Paşa

Bilime olan inancın ve teknik ilerlemenin hat safhaya ulaştığı 19. yüzyıl, Osmanlı için de modernleşme çağı olarak bilinir. Özellikle Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile birlikte modernleşme faaliyeti âdeta resmî bir hüviyet kazanır, daha somut hâle bürünür. Bu yüzyıl içerisinde Osmanlı aydınları imparatorluğun kötü gidişatını durdurabilmek adına eğitim, bilim, iktisat, hukuk ve daha birçok alanda yenilikler yapabilmek için uğraş verirlir. Osmanlı’da liberalizmin doğuşu da yine bu zaman diliminde ve bu anlayış içerisinde

gündeme gelir. Ancak Osmanlı’da liberalizm, Batı’da gelişen liberalist anlayıştan farklı şekilde daha soyut bir kavram olarak benimsenir. Osmanlı’da liberal felsefe, Yeni Osmanlılar tarafından gündeme getirilip, sonrasında Jön Türkler tarafından benimsenerek yaygınlaştırılmaya çalışılır. Bunların yanı sıra yönetim içerisinde son dönemlerde pek çok kez sadrazamlıkta bulunan Ali Paşa ve Fuat Paşa da vasiyetnamelerinde padişaha ekonomik açıdan refah ve yenilenme açısından bir liberalizm programı önerilerinde bulunurlar (Gedikli Berber 2011: 215-217).

Yeni Osmanlı hareketinin doğuşunda pay sahibi olan Mustafa Fazıl Paşa, kurmuş olduğu Genç Türkiye Partisiyle beraber başkentin reformlarıyla ilgilenen önemli insanları kapsayarak İttifak-ı Hamiyyeti de içerisine alır (Mardin 2021: 45). Fransa’da yaşamını sürdürdüğü günlerde devlet yönetimi açısından yanlışlıkları ve uygulanması gerekenleri bildirmeye çalışan Mustafa Fazıl Paşa, Sultan Abdulaziz’e çöküşün sebeplerini ilmî şekilde bildiren ve çöküşün durdurulması için gereken yapısal değişiklikleri tavsiye eden bir mektup gönderir. Jön Türklerin ilham kaynaklarından biri olarak sayılabilecek bu mektupta, bilhassa halkın uğramış olduğu adaletsizliklerden ve bu adaletsizliklerin insanların üzerinde oluşturduğu kölelikten bahsederken mevzubahis sorunların sebebini sultan otoritesine bağlı ikinci sınıf memurlara bağlar.

Mustafa Fazıl Paşa’nın mektubunda özellikle önerdiği anayasa şekli, sadece sultanın hata yapma hakkını elinden almasına rağmen, yönetime devamını sağlar niteliktedir. Locke tarafından anlam bulan bir hükûmet fikrini açıkça belli etmemesinin sebebi, hükümdara saygı duyması ve anayasal bir düzende hükümdarın halka önderlik edebileceği fikridir. Mustafa Fazıl Paşa, mektubunun kalan kısmında Türk ırkında yaratılıştan gelen yüce duygulardan bahseder. Söz konusu fikir yapısıyla liberal milliyetçilikle birleşmiş olan ‘bir milletin ruhu’ fikrinin yankısıyla beraber mektupta liberal milliyetçiliğin etkisi görülür (Mardin 2021: 307-314).

Liberal açıdan önem taşıyan Mustafa Fazıl Paşa’nın kaleme aldığı mektubun çevirisi o dönemde Mezâhib Kalemi Müdürü olan Sadullah Paşa tarafından yapılır. Mektubun yayımlanmasından kısa süre sonra Yeni Osmanlılar Hareketinin beyannamesi olarak görülecek olan bu mektup, 8 Mart 1867 tarihinde Karantina Kâtibi Ahmet Efendi’nin konağında çevrilir. Namık Kemal ve arkadaşlarının da bulunduğu bu konakta çevirinin Namık Kemal tarafından yapılması gerektiği düşüncesi savunulur. Ancak Namık Kemal’in neşriyatlarından üslubunun belli olabileceği kaygısından ötürü çevirme işini Sadullah Paşa üstlenir. Söz konusu bu mektup çevirisinden sonra Cayolle adlı bir Fransız’ın matbaasında elli bin adet çoğaltılarak kısa sürede el altından halka dağıtılır (Karataş 2015: 16-17). Bu olayla Yeni Osmanlıların içerisinde olduğu düşünülen Sadullah Paşa’nın yine bu harekete olan yakınlığını Sultan V. Murad döneminde almış olduğu Mâbeyn başkâtipliği göreviyle anlaşılır.

Bilindiği gibi Sultan Abdülaziz’in 30 Mayıs 1876 tarihinde ihtilalciler tarafından bir darbe ile tahttan indirilmesi sonucunda yerine V. Murad geçirilir. Devlet sırlarına vâkıf olacak Mâbeyn Başkâtiibi’nin öneminin farkında olan ihtilalciler ise öncelikle bu görev için Ziya Paşa’yı layık görürler. Ancak bir rivayete göre Namık Kemal’in affı konusunda ısrarcı olması neticesiyle göreve Sadullah Paşa getirilir (Akyıldız 2011: 31). Sonrasında gerçekleşen V. Murad’ın hastalık durumuyla tahttan indirilip yerine Sultan II. Abdülhamid’in getirilmesi sonucunda Mâbeyn Başkâtipliği kısa süren Sadullah Paşa, Abdülhamid’in iddiaları doğrultusunda ihtilalci kadro arasında olduğu belirtilerek Berlin Sefirliği ile Sadullah Paşa İstanbul’dan uzaklaştırılır (Akyıldız 2011: 241-244).

Sadullah Paşa’nın liberalizmden haberdar olmasını sağlayan bir diğer unsur ise, Ahmed Cevdet Paşa’dır. Ahmed Cevdet Paşa’nın Maarif Nazırlığı yaptığı sırada müsteşarlığını Sadullah Paşa yapar. Bu ikili arasında geçmişten gelen bir güven ortamı mevcuttur. Sadullah Paşa’nın yurda girmesinin yasaklandığı

dönemlerde Ahmed Cevdet Paşa'ya mektup yazarak bu konuyla ilgili sultan II. Abdülhamid'e aracı olmasını ister. İkilinin ilerleyen ilişkilerinde Ahmed Cevdet Paşa tarafından *Tarih-i Cevdet*'in son cildinin Sadullah Paşa'ya sunulmasıyla birlikte bu aydınlar arasında fikir ve görüşleri bildiren mektuplar yazılır (Akyıldız 2011:230). Sadullah Paşa'yla bu denli ilişkileri bilinen Ahmed Cevdet Paşa, ekonomik hayatta liberalizm anlayışını benimser (Candan 2012: 46). Liberalizmi Osmanlı'ya taşımada öncül rol oynayan Yeni Osmanlılarla ve liberalizmi benimsemiş olan Ahmed Cevdet Paşa'yla ilişkisi olan Sadullah Paşa, bu ilişkileriyle birlikte sefirlikleri sırasında da Batı'da gelişen yeniliklerden ve ideolojilerden haberdar olup bunları fikir dünyasının yanı sıra eserlerine ve mektuplarına da yansıtır.

On Dokuzuncu Asır Manzumesinde Liberalizmin İzleri

Şinasi ile Tefvik Fikret arasında geçiş teşkil eden Sadullah Paşa, bu manzumesinde diğer Tanzimat yazarları gibi medeniyet kavramı zemininde Batı'nın pozitif bilimlerine yer verir. Mefâilün-feilâtün-mefâilün-feilün vezniyle kaleme aldığı ve aa, ba, ca, da... şeklinde kafiye düzenini kurduğu “On Dokuzuncu Asır” manzumesinde okurun his dünyası yerine zihin dünyasına hitap eder. Osmanlı'da hicri takvim kullanılırken başlığın miladi takvim usulüne göre tercih edilmiş olması Sadullah Paşa'nın yenilikçi fikir yapısını gözler önüne sermektedir (Okay 2005: 143). Muhteva bakımından insan aklının kudreti, akıl ve bilim sayesinde Orta Çağ anlayışına son verip, sosyal alanda eşitlikçi ve hürriyetçi yeni bir devrin kurulmasından bahseder. Daha önce gerçekleşmesi mümkün olmayan şeylerin gerçekleşebileceği, karmaşık görünenlerin basit basit görünenlerinse karmaşık olduğundan bahseden “On Dokuzuncu Asır” manzumesi, geçmişte inanılan batıl inançlarla o günde akıl ve bilimle somutlaşmış gerçekleri mukayese ederek bilimin önemine dikkat çeker. Bir makale edasıyla kaleme alınmış bu manzume, genelden özele doğru giderek ilgili dönemde gerçekleşmiş icatlardan bilhassa bahseder (Karataş 2015: 54-62). Liberalizmle bağdaşan beyitlerine kadar bu gibi konuları ele alan Sadullah Paşa; yirmi, yirmi bir ve yirmi ikinci beyitlerinde hak eşitliği ve hukukun üstünlüğüne odaklanır.

“Hudûd-ı hakk u vazâif mu'ayyen ü sâbit

Ne kaldı cebr ü tagallüb ne kaldı keyfiyyât”

(Görev ve hakların sınırları belirlenmiştir. Değişmez

Ne zorbalık ve zorlama ne de keyfi hüküm ve uygulamalar kaldı)

Sadullah Paşa'nın bu beyitle belirttiği görev ve hakların sınırlı şekilde belirlenmiş ve değişmez olduğu söylemi kanunlarla özdeşleşir. Zira belirli bir oy çoğunluğu ya da ortak karar oluşmadan değişmeyecek olan belirli kanun yapıları söz konusudur. Bu yapılar sayesinde bireysel özgürlük kaideleri ve bireylerin eşitlik ilkeleri sağlamlaştırılmış olur. Sadullah Paşa'nın mevzubahis ifadeleri, bireysel özgürlük zemini üzerinde yükselen liberalizmle bire bir örtüşür niteliktedir.

“Geçmişten farklı olarak, on dokuzuncu asırdan itibaren insanların hak ve vazifelerinin kanunlarla tayin edildiğini belirterek, artık insanların keyfiyetten birbirlerini ezemeyeceklerine dikkat çeker. Elbette bu duruma imkân sağlayan temel unsur, Sadullah Paşa'nın da üzerinde durduğu yazılı kanunlardır. Fertlerin hak ve özgürlüklerini teminat altına alan kanunlar aracılığıyla, on dokuzuncu asırda cemiyet hayatının belirli kurallar dahilinde yeniden şekillendiğini vurgular” (Karataş 2015: 61-62).

Zorbalık ve zorlama söylemleriyle ferdin özgürlük ve haklarına gölge düşürülmesine dikkat çeken Sadullah Paşa, yeni oluşturulan dünya düzeninde keyfi hükümlere yer olmadığını altını çizer. Aynı zamanda görev ve hakların sınırlarının belirlenmesi liberal düşünce içerisinde negatif ve pozitif özgürlük olarak ikiye ayrılmış olan özgürlük anlayışıyla da özdeşleştirilebilir. Zira negatif özgürlük anlayışında birey, diğer bireylerden meşru olarak sadece özgürlük talep edebilir ve sınırlı devlet anlayışını savunur.

“*Hukuk-ı şahs u tasarruf masûn taarruzdan
Verildi âlem-i umrâna başka tensikat*”

(Kişinin hak ve tasarrufları her türlü saldırıdan korunmuştur.
Medeni dünyaya başka bir düzen getirildi.)

Kişinin hak ve özgürlükleri burada kanunlar beraberinde konmuş olduğu bildirilir. Dönem yönetimlerinin saltanat bağlantılı olması sebebiyle eşitlik, özgürlük ve bireysel haklar gibi unsurlar göz ardı edilir. Sadullah Paşa'nın medeni dünya söylemi bu bağlamda modern kanunlarla bağdaşarak insan haklarını merkeze alır. Liberalizm de bu bağlamda çıkış noktası itibarıyla bir sınırı olmayan kral haklarına ve mutlak monarşiye karşı çıkar. Bu bağlamda “On Dokuzuncu Asır” manzumesinde Sadullah Paşa'ya göre “*artık insanlar ne birbirlerini zorlayabilir, ne de üstün olmak hırsıyla ezebilirler. Şahısların hakları artık kanunlar tarafından korunuyor*” (Kaplan 2012: 74) durumdadır.

“*Ne Âmr Zeyd'in esîri ne Zeyd Âmr'a velî
Müesses üss-i müsâvâta nass-ı mevzû'ât*” (Kaplan, Enginün, Emil, 1993: 651-652)

(Ne Amr Zeyd'in esiri ne Zeyd Amr'ın efendisidir.
Kanun hükümleri eşitlik temeline göre yapılıyor.)

Bir önceki beytin devamı niteliğindeki bu beyitte Sadullah Paşa, modern şekilde hazırlanmış, liberalizmin de gerekli gördüğü belirli kanunlarla ortaya konmuş bireylerin eşitlik ilkesine dikkat çeker. İnsan eşitliği prensibiyle oluşturulmuş bu kanunlarda Sadullah Paşa'ya göre ne Amr Zeyd'e esir olur ne de Zeyd Amr'ın efendisi konumundadır. Kanunlar ele alındığında Amr ve Zeyd örneğinin verilmesi temeli eski kanunlarda bu iki ismin örnek teşkil etmesidir. Tüm manzumede olduğu üzere eski zihniyetle yeni gelişen akılcı zihniyeti mukayese eden Sadullah Paşa, eski kanunlarda önemsenmemiş olan birey eşitlik ve özgürlüklerinin modern kanunlar aracılığıyla güvence altına alındığından bahseder. Bu bahsiyle beraber bireylerin eşitlik ilkesini gözeten sosyal liberalizmle konu bakımından örtüşmüş olur. Sosyal liberalizm bu anlamda eşitliği öncelik bilip özgürlük ve eşitlik dengesi kurmayı hedefler. Ele alınan bu üç beyit, *Sürgün Sefir Sadullah Paşa* eserinin yazarı Ali Akyıldız tarafından “*Sınırlar, hukuk ve görev alanları belirlendiği için keyfî ve cebri uygulamaların ve zulmün ortadan kalktığına vurgu yapar. Şahsın hukukunun tasarrufun ve servet edinme hakkının taarruzdan korunduğu yeni bir cemiyet düzeni oluşturulur. Kanunlar eşitlik esası üzerine kurulduğu için ne Amr Zeyd'in esiri ne de Zeyd, Amr'ın velisidir*” ifadeleriyle değerlendirilir (Akyıldız 2011: 214).

Sonuç

Tanzimat dönemi aydınları arasında fikirleri ve yazmış olduğu “On Dokuzuncu Asır” manzumesi sayesinde dikkat çekmeyi başaran Sadullah Paşa, her zaman yeni ve akılcı medeniyet kurulmasını desteklemiştir. V. Murad'ın Mâbeyn Başkâtipliğini yapmış olması dolayısıyla Yeni Osmanlılarla ilişkisinin olduğu düşünülür. Bu ilişkisi bağlamında II. Abdülhamid tarafından Sultan Abdülaziz'i tahttan indiren ihtilalci kadrodan olduğu düşünülerek sürgün edilircesine sefirliklere gönderilir. Bu sefirliklerde Osmanlı'yı temsilen toplantı ve anlaşmalara katılım sağlar. Bu denli önemli görevlerde ve memurluklarda bulunan Sadullah Paşa aynı başarıyı edebiyat sahasında da gösterir. Osmanlı'nın çöküşünü durdurmak veya yavaşlatmak amacıyla sefirlik yaptığı dönemlerde bile görüşlerini bildiren mektuplar kaleme alır. Batı dünyasından, yeni ve akılcı medeniyetlerden haberdar olan Sadullah Paşa, eski ve yeni medeniyet daireleri arasında da bağlantı kurar. Bu bağlantının en büyük somut kaynağı “On Dokuzuncu Asır” manzumesidir. Geçmişten gelen batıl inançların akıl ve bilimle yıkılarak yerine somut kanıtlanabilir gerçekleri yerleştirmeyi arzulayan Sadullah Paşa, bu zeminden yola çıkar. Bunların yanı sıra kâinatın yaratılışına dair akıl eksenli çalışmalardan da bahseder.

Yeni Osmanlılar ve Ahmed Cevdet Paşa'yla olan ilişkileri sayesinde liberalizmden haberdar olduğu düşünülebilecek Sadullah Paşa, aynı zamanda sefirlik yaptığı sırada Batı'da oluşan akımlardan ve ideolojilerden de haberdardır. Fransız İhtilali etkisiyle ortaya çıkmış olan birey özgürlüğü ve eşitlik gibi kavramlar sonrasında gelişmiş olan liberalizmin de temel fikirleri arasında yer alır. Bireye ve onun haklarına verilen değerin daha da artmış olduğu on dokuzuncu yüzyılda hak ve hürriyet modern kanunlar aracılığıyla da güvence altına alınır. Bireysel özgürlük ve hak eşitliği ilkelerinden yola çıkan liberalizm, “On Dokuzuncu Asır” manzumesinin beyitlerine de yansır. Yirmi, yirmi bir ve yirmi ikinci beyitlerde bu minvalde eski ve yeniyi mukayese eden Sadullah Paşa yeni kurulan medeniyetin içerisinde yer alan birey özgürlüğü ve hak eşitliğine değinerek köleliğin son bulduğunu söyler. Bu hakların önemine de dikkat çekerek modern kanunlar aracılığıyla insan haklarının savunulduğunu belirtir. Diğer bir ifadeyle daha geniş açıdan mutlak monarşi yönetiminin getirmiş olduğu keyfi kararların ve merkeze alınan kral hükümlerinin artık son bularak merkeze bireyin alınacağını ve bu merkezden yola çıkılarak hak eşitliklerine ve merkezde olan bireyin özgürlüklerine dikkat çeker. Bu ve benzeri düşünceleriyle beraber aydınlanma çağından haberdar olan Sadullah Paşa, “On Dokuzuncu Asır” manzumesiyle birlikte fikirle örülmüş yeni bir edebiyat anlayışına katkı sağlar.

Kaynakça

- Akyıldız, Ali (2011). *Sürgün Sefir Sadullah Paşa*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Candan, Gazi (2012). *Ahmed Cevdet Paşa'nın Maarif Nazırlığı ve Eğitim-Öğretim Alanlarındaki Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Cevzici, Ahmet (2013). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Conway, David; Yayla, Atilla (2011). “Klasik Liberalizm”, *Liberal Düşünce Dergisi*, S. 64, s. 85-90.
- Gedikli Berber, Şarika. (2011) "Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Liberalizm-Devletçilik Çatışması". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 27: 209-240.
- Kaplan, Mehmet (2012). *Şiir Tahlilleri 1-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Mehmet; Enginün, İnci; Emil, Birol (1993). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, İstanbul: Marmara Üniversitesi

Yayımları.

- Karataş, Ömer Faruk (2015). *Erzurum'un Yüzleri-Sadullah Paşa*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kırtekin, Ahmet (2006). *Tanzimat ve İktisadi Liberalizm*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mardin, Şerif (2021). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okan, Oya (1994). *Batı Düşüncesinde Liberalizm ve Tarihi Koşulları*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okay, Orhan (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- OxfordReference,<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100103823;jsessionid=3C4C21BC5395C3033D6310F2D22386F> [Erişim tarihi: 14.04.2023].
- Von Hayek, Friedrich August; Çetin, Ünsal (2009). "Liberalizm", *Liberal Düşünce Dergisi*, S. 55, s. 197-224.